

Ülkemiz Turizm Sektöründe Turist Profili ve Gelir Miktarları

Nesrin Suna SARIÇAY

İnsanoğlu yeryüzünde var olmaya devam ettiği müddetçe, turizm sektörü de var olacaktır.

Nitekim; insan sosyal bir varlıktır.

Yalnızca; yeme, içme, barınma vb. yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak, kendisine yetmemektedir.

İnsanoğlunun;

- Maceracı ruhu,
- Başka dünyaları keşfetme isteği,
- Son zamanların moda terimi ile teknolojiden kaçıp doğaya yönelme eğilimi, turizm faaliyetlerine süreklilik kazandıran en önemli etkenlerdir.

Turizm bilimini doğuran temel neden; insanoğlunun gezme, keşfetme ve eğlenme isteğidir elbette.

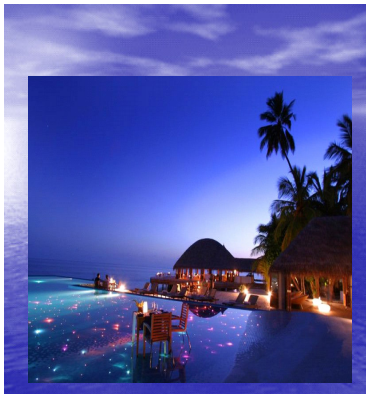
Ancak; her beşer standart bir güdü ile hareket etmemektedir.

Nitekim; insanların seyahat amaçları geniş bir yelpaze içerisinde birbirinden farklı yapılar arz etmektedir.

Araştırmamızda; yabancı turistlerin;

- ❖ Ülkemizi neden tercih ettikleri,
- ❖ Tercih eden kişilerin hangi gelir gurubuna mensup oldukları,
- ❖ Beklentileri hakkında detaylı bilgiler verilecektir.

Ülkemizde turizm sektörü, 1980’li yıllarda teşvik edilmeye başlanmıştır.

“Kitle turizmi” teşvik edilen turizm türleri içerisinde lider olmuştur.

Dolayısıyla; yabancı turistlerin ülkemize geliş amaçlarının başında; deniz-güneş-kum turizmi gelmektedir.

Ancak; son yıllarda; kitle turizminin yanında; kongre, toplantı, iş vb. çok değişik nedenler ile ülkemize gelen turistlerin sayısında ciddi miktarda artışlar olduğu gözlenmektedir.

Son yıllar hariç, uzun yıllardan bu yana ülkemizde enflasyon kronik bir ekonomik sorun olarak gündeme oturmuştur. Ancak; ülkemiz ekonomisinin cankurtaranı olan turizm sektöründe gelir düzeyi yüksek turistler hedeflendikçe ve bu hedeflere ulaşıldıkça; hem turizmde sürdürülebilirlik artacak, hem de sektörün ülkemiz ekonomisine katkısı katlanacaktır.

Doğrudan ve dolaylı olarak; 40'tan fazla sektörle ilişkisi olan turizm, 2006 yılı rakamları ile dünyada 800 milyar Dolarlık bir hacme ulaşmıştır.

Ancak; 800 milyar Dolarlık gelirin yüzde 48'ini yalnızca 9 ülke paylaşmaktadır.

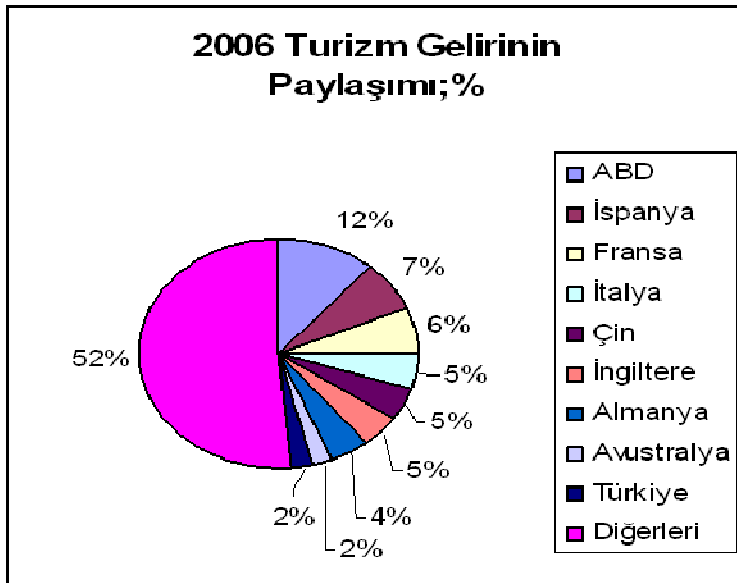
Yüzde 52'lik dilim ise diğer ülkeler tarafından paylaşılmaktadır.

Türkiye'nin bu şanslı 9 ülke arasında olması; oldukça sevindiricidir ama payımız yeterli değildir.

Ülkemiz pastanın bu dilimini, ABD, İspanya, Fransa, İtalya, Çin, İngiltere, Almanya ve Avustralya ile paylaşmaktadır.

Ancak; aslan payı ABD, İspanya ve Fransa'nındır.

Grafik 1: 2006 Turizm Gelirinin Paylaşımı (Yüzde)

Kaynak: Mustafa SÖNMEZ, Dünya Turizm Endüstrisi ve Türkiye, Aralık 2007

Dünya üzerinde en fazla turist çeken ülke Fransa'dır. Bu ülke yılda ortalama 80 milyon turist çekmektedir.

Fransa'yı izleyen İspanya ve ABD'nin yıllık ortalama turist miktarı ise 50'şer milyon kişidir.

Bu noktada; ülkemizde ortalama 18 milyon kişi olan turist sayısının ve tabii aynı zamanda turizm gelinin artırılması gerekmektedir.

Ülkelerin sağlamakta oldukları turizm gelirleri açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse; yılda ortalama 80 milyon Dolar ile ABD ilk sırada gelmektedir.

ABD'yi 50 milyon Dolar ile İspanya, 45 milyon Dolar ile Fransa, 35 milyon Dolar ile İtalya, 30 milyon Dolar ile Çin izlemektedir.

Çin ekonominin her alanında olduğu gibi, turizm sektöründe de özellikle son yıllarda atağa kalkmıştır.

Ortalama 25-30 milyon Dolar turizm gelirine sahip olan İngiltere, Almanya, 18 milyon Dolar turizm geliri olan Avustralya ile kıyaslandığında, Türkiye'nin de hatırı sayılı bir geliri vardır ve gerçekte her yıl bu gelir arttırılmaktadır.

Nitekim; 2007 yılında turizm gelirimiz 19 milyar Dolar civarında gerçekleşmiş ve ülkemize 23 milyon turist gelmiştir.

Sektör kapsamında;

- ❖ Konaklama tesislerinde, ulaştırma işlerinde, seyahat acentalarında, kamu hizmetinde ve diğer turizm işletmelerinde çalışan kalifiye personelin sayısı arttırılmalı,
- ❖ Turizm tesisleri sınıflandırılırken bölgesel ve yapısal unsurlar da dikkate alınmalı, bina yanı sıra; hizmet kalitesi de dikkate alınmalı,
- ❖ Rasyonel bir fiyatlandırma politikası izlenmeli, fiyatlandırma yapılırken; erken rezervasyon, kapı müşterisi, yerli turist, yabancı turist faktörlerine dikkat edilmelidir.

Ülkemiz turizm politikasında izlenmesi gereken stratejiler başka bir rapor konusu olabileceğinden burada fazla detaya girilmeyecektir.

Ülkemize; Batı, Orta, Doğu, Güney ve Kuzey Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Ortadoğu, Doğu Asya, Pasifik, Güney Asya ve Kuzey Afrika'dan yabancı turist gelmektedir.

Batı Avrupa'dan ülkemize gelen turistlerin ülke dağılımı rakamları ile birlikte Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Batı Avrupa'dan Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

BATI AVRUPA (1.000 kişi)	2005	2006	2007
İNGİLTERE	1.758,10	1.678,60	1.916,00
AVUSTURYA	486,1	429,7	472,8
BELÇİKA	503,8	459,8	542,7
FRANSA	701,1	657,8	768,1
ALMANYA	4.243,60	3.761,00	4.148,2
LÜKSEMBURG	9,6	5,6	6,7
HOLLANDA	1.254,20	997,5	1.053,6
İSVİÇRE	308,7	210,1	229,6
İRLANDA	98,3	88,9	109,3

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008

Tablo 1'de de görüldüğü gibi; Kuzey Avrupa'dan ülkemize en fazla turist gönderen ülke, Almanya'dır. Bunu, İngiltere, Hollanda, Fransa ve Belçika izlemektedir. 2005 yılından bu yana da Kuzey Avrupa ülkelerinden ülkemize gelen turist sayısının artmakta olduğu gözlenmektedir.

Tablo 2: Kuzey Avrupa'dan Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

KUZEY AVRUPA (1.000 kişi)	2005	2006	2007
DANİMARKA	304,6	235,8	265,4
FİNLANDİYA	95,7	78,7	84,3
İZLANDA	3,9	6,6	9,1
NORVEÇ	161,7	165,5	184,4
İSVEÇ	405,9	326,1	338,1

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Tablo 2 incelendiğinde; Kuzey Avrupa ülkelerinden İsveç'in ülkemize en fazla turist gönderdiği görülmektedir. İsveçlilerin öncelikle termal ve üçüncü yaş turizmini tercih ettikleri bilinmektedir. Diğer İskandinav ülkeleri olan Norveç ve Danimarka'dan da ülkemize belli miktarda turist geldiği, ancak; Finlandiya ve İzlanda'dan çok fazla turist gelmediği görülmektedir.

Aşağıda yer verdiğimiz Tablo 3'te ise; Orta ve Doğu Avrupa'dan ülkemize gelen turistlere ilişkin veriler yer almaktadır.

Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya ve BDT'den ülkemize gelen turistler içerisinde 2005 ve 2006 yıllarına oranla, Bulgaristan'dan gelenlerin sayısının düştüğü, BDT'den gelenlerin sayısında da belirgin bir artış olduğu gözlenmektedir.

AR&GE BÜLTEN 2008 MART - SEKTÖREL

Tablo 3: Orta ve Doğu Avrupa'dan Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

ORTA VE DOĞU AVRUPA	2005	2006	2007
BULGARİSTAN	1.621,90	1.177,90	1.239,60
ÇEK. CUM.	88,7	94,4	129,7
MACARİSTAN	78,1	78,2	82,7
POLONYA	181	190,7	276,7
ROMANYA	200,8	245,9	390,5
BDT	3.431,80	3.755,60	4.825,00

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Ülkemize, Güney Avrupa'dan gelen turistler açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse; bunlar genel olarak Akdeniz çanağında bulunan ülkelerdir. Aynı zamanda turizm sektöründeki rakiplerimizdir. Dolayısıyla; bu pazarlardan ülkemize daha fazla turist çekmemiz ve daha fazla ürün ve fiyat avantajı yaratmamız gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 4: Güney Avrupa'dan Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

GÜNEY AVRUPA	2005	2006	2007
ARNAVUTLUK	51,3	50,3	57,6
YUNANİSTAN	584,9	413,7	447,9
İTALYA	401,8	402,5	514,8
PORTEKİZ	21	18,1	30,5
İSPANYA	198,4	234,3	288,3
YUGOSLAVYA(ESKİ)	385,9	348	310,7
KKTC	140,8	172,6	190,5

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Tablo 5 incelendiğinde; Kuzey Amerika ülkeleri olan Kanada ve ABD'den gelen turistlerin sayısında 2005 ve 2006 yıllarına oranla nisbi olarak ciddi bir artış olduğunu belirtmek mümkündür.

Ancak; Kuzey Amerika ülkeleri; ülkemiz turizminde zengin, sayıca az olsalar dahi çok para bırakan ve uzun süreli kalan turist profiline uygundur. Bu nedenle; Kuzey Amerika nezdindeki ülke tanıtımı faaliyetlerinin daha fazla olması ve bu turistlerin ülkemize getirilmesi için tur operatörlerine ciddi teşvik unsurları sunulması gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 5 Kuzey Amerika'dan Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

KUZEY AMERİKA	2005	2006	2007
KANADA	81,2	97,8	128,5
ABD	434,9	532,4	646,3

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Güney Amerika'dan gelen turist sayıları ise; Tablo 6'da yer almıştır. Buna göre; Meksika, Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Şili ve Venezüella Güney Amerika ülkeleridir. Bu ülkeler içerisinde 33.000 kişi Brezilya'dan, 25 bin kişi Meksika'dan, 15 bin kişi ise Arjantin'den ülkemize gelmiştir. Bu ülkelere yönelik olarak özellikle spor turizminin

AR&GE BÜLTEN 2008 MART - SEKTÖREL

geliştirilmesi, ünlü futbol takımlarının ülkemizde kamp yapmaları için uygun iklimin yaratılması gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 6: Güney Amerika'dan Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

GÜNEY AMERİKA	2005	2006	2007
MEKSİKA	17,8	20	25,6
ARJANTİN	10,3	11,4	14,6
BREZİLYA	20,1	24,2	33,2
KOLOMBİYA	3,3	4,1	5
ŞİLİ	5,4	5,6	7,1
VENEZUELLA	3,2	4,5	6,6

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Tablo 7: Ortadoğu'dan Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

ORTADOĞU	2005	2006	2007
İSRAİL	394	362,4	511,4
BAHREYN	4,2	4,2	5,8
IRAK	107,9	122,4	180,2
ÜRDÜN	43,7	46,4	61
KUVEYT	11,1	11,8	12,5
LÜBNAN	41,1	36	45,4
S. ARABİSTAN	36,3	38,8	41,4
SURİYE	288,2	277,8	332,8
B.A.EMİRLİĞİ	8,8	12,1	13

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Ortadoğu ülkeleri, ülkemize coğrafi konum bakımından yakın olmakla birlikte bu ülkelerden daha fazla turist gelmesi gerekmektedir. 2007 yılında; İsrail'den 511 bin, Suriye'den 333 bin, Irak'tan 180 bin turist ülkemize seyahat etmiştir.

Ülkemizde yıllardır turist denildiğinde sarışın, mavi gözlü insanlar anlaşıldığı gerçeği burada da göze çarpmaktadır. Nitekim; Ortadoğu'da sorunları olmakla birlikte; S.Arabistan, Kuveyt, Ürdün gibi petrol ve altın zengini olan ülkelere yönelik de pazarlama ve tanıtım çabaları yapılması, özellikle takı ve giyime meraklı olan söz konusu turistlere yönelik cazip alışveriş ortamı oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

Doğu Asya/Pasifik ülkeler ile Güney Asya'dan ülkemize gelen turistlere ilişkin bilgiler Tablo 8 ve 9'da yer almaktadır.

AR&GE BÜLTEN 2008 MART - SEKTÖREL

Tablo 8: Doğu Asya/Pasifik' den Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

DOĞU ASYA/PASİFİK	2005	2006	2007
ÇİN	44,1	56,3	68,5
JAPONYA	116,9	125,7	168,8
GÜNEY KORE	91,6	108,7	135
AVUSTURALYA	91,1	99,5	109,9
YENİ ZELANDA	17,6	17,8	21
FİLİPİNLER	15,1	21	24,7
MALEZYA	19,2	18	23,8
SİNGAPUR	13,1	11,5	17,1

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Japonya, Çin, Güney Kore ve Avustralya'ya yönelik daha fazla tanıtım yapılmalıdır.

Tablo 9: Güney Asya'dan Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

GÜNEY ASYA	2005	2006	2007
BANGLADEŞ	2,9	3,1	2,3
HİNDİSTAN	26,5	35,3	45,1
İRAN	956,9	865,9	1.058,20
PAKİSTAN	11,7	14,7	21,3

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Güney Asya ülkelerinden, İran ülkemize turist gönderen ülkeler arasında başı çekmektedir. 2007 yılında İran'dan ülkemize gelen turistlerin sayısının 1 milyonu geçtiği görülmektedir. Ancak; kardeş ülkemiz Pakistan ile Hindistan ve Bangladeş'ten gelen turist sayıları yeterli değildir.

Son olarak; Kuzey Afrika'dan gelen turistler açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse; yine turizm açısından Akdeniz çanağındaki birkaç rakibimizin de yer aldığı Kuzey Afrika ülkelerinden gelen turist sayıları Tunus hariç artış göstermesine rağmen yeterli değildir.

Tablo 10: Kuzey Afrika'da Gelen Turist Sayıları (1.000 Kişi)

KUZEY AFRİKA	2005	2006	2007
MISIR	43,1	42,6	52,9
LİBYA	29,4	31,4	33,7
TUNUS	61,1	47,9	41,9
SUDAN	2,9	4,3	5,9
CEZAYİR	44,8	38,5	45
FAS	24,9	30,4	37,7

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türsab, Şubat 2008.

Toplamda ise; ülkemize 2005 yılında 21.122,80, 2006 yılında 19.819,8 ve 2007 yılında 23.341 bin yabancı turist gelmiştir.

AR&GE BÜLTEN 2008 MART - SEKTÖREL

Tablo 11: Turizm Pazarlarımızın Bölgesel Bazda Paylarındaki Gelişmeler (Yüzde)

	2005	2006	2007
AB (2007'deki yeni üyeler hariç)	54,3	52,11	50,25
Orta/Güney Amerika	0,3	0,3	0,4
Toplam Afrika	1,1	1,18	1,11
Kuzey Amerika	2,4	4,1	3,32
Asya/Pasifik	2,3	2,2	3,01
Ortadoğu (İsrail hariç)*	7,1	7,2	7,5
Ortadoğu (İsrail Dahil)*	8,9	9,0	9,7
B.D.T	16,2	18,9	20,6
Doğu Avrupa	12,5	11,8	11,7
Komşu ve yakın ülkeler**	36,2	35,4	34,9

Kaynak: TÜRSAB,2008 yılı verileri.

Tablo 11'de de görüldüğü gibi; 2007 yılında; ülkemiz, AB turizm pazarındaki payını %50, komşu ve yakın ülkelerdeki payını % 35, BDT'deki payını %21, Doğu Avrupa'daki payını yüzde 12, İsrail dahil Ortadoğu'daki payını %10'a yükseltmiştir.

Ancak; Orta, Güney ve Kuzey Amerika pazarlarındaki etkinliğimizin artırılmaya ihtiyacı vardır.

Ülkemize gelen yabancı turistlerin 2007 yılı itibariyle, %53'ünün erkek, %47'sinin kadın olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Yabancı ve Vatandaş Ziyaretçilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı (2007 yılı)

Cinsiyet	Toplam ziyaretçi sayısı			Yüzde (%)		
	Toplam	Yabancı	Vatandaş	Toplam	Yabancı	Vatandaş
Toplam	17 443 074	14 918 554	2 524 520	100,0	100,0	100,0
Erkek	9 754 683	7 869 163	1 885 520	55,9	52,7	74,7
Kadın	7 688 391	7 049 391	639 000	44,1	47,3	25,3

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008, Mart Ayı Verileri.

Tablo 13 dikkate alındığında; ülkemize gelen yabancı turistlerin %37'sinin fakülte veya yüksekokul, %32'sinin lise ve dengi okul, %13'ünün orta veya ilkökul, %12'sinin ise yüksek lisans ve doktora mezunu oldukları görülmektedir.

AR&GE BÜLTEN 2008 MART - SEKTÖREL

Tablo 13: Yabancı ve Vatandaş Ziyaretçilerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı (2007 yılı)

Eğitim durumu	Toplam ziyaretçi sayısı			(%)		
	Toplam	Yabancı	Vatandaş	Toplam	Yabancı	Vatandaş
Toplam	17 443 073	14 918 554	2 524 519	100,0	100,0	100,0
Okur yazar	353 484	297 169	56 315	2,0	2,0	2,2
İlkokul (5 yıllık)	1 202 295	584 127	618 170	6,9	3,9	24,5
Ortaokul veya ilköğretim	2 350 998	1 952 036	398 963	13,5	13,1	15,8
Lise ve dengi okul	5 670 115	4 822 505	847 610	32,5	32,3	33,6
Fakülte veya yüksekokul	6 005 512	5 523 375	482 137	34,4	37,0	19,1
Y. lisans veya doktora	1 860 669	1 739 344	121 325	10,7	11,7	4,8

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008, Mart Ayı Verileri.

Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi; ülkemize gelen turistlerin %15'i işletme sahibi, hukukçu, üst düzey yönetici vb.den oluşmaktadır.

%22'lik bir bölümü ise profesyonel meslek mensuplarıdır. Gelenlerin %11'inin büro ve müşteri hizmetlerinde çalışanlar, %7'sinin hizmet ve satış elemanlarından oluştuğu %23'lük kesimin de tablo 14'te yer almayan meslek mensuplarından oluştuğu gözlenmektedir.

Tablo 14: Yabancı ve Vatandaş Ziyaretçilerin Mesleki Durumlarına Göre Dağılımı (2007 yılı)

Mesleki durum	Toplam ziyaretçi sayısı			içindeki oran (%)		
	Toplam	Yabancı	Vatandaş	Toplam	Yabancı	Vatandaş
Toplam	17 443 073	14 918 554	2 524 519	100,0	100,0	100,0
İşl.sahip.,hukukçu,üst düz. yön.vb.	2 491 536	2 222 949	268 587	14,3	14,9	10,6
Prof. meslek mensupları	3 548 685	3 295 205	253 480	20,3	22,1	10,0
Yardımcı prof. meslek mensupları	1 015 387	859 010	156 378	5,8	5,8	6,2
Büro ve müşteri hiz. Çalışanlar	1 818 886	1 660 703	158 184	10,4	11,1	6,3
Hizmet ve satış elemanları	1 337 314	1 140 497	196 817	7,7	7,6	7,8
Tarım, hayvancılık, avcılık vb.çalış.	222 153	204 001	18 152	1,3	1,4	0,7
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalış.	1 111 998	720 377	391 620	6,4	4,8	15,5
Tesis ve makine op. ve montajcılar	563 413	430 918	132 495	3,2	2,9	5,2
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalış.	1 090 263	766 686	323 576	6,3	5,1	12,8
Silahlı kuvvetler	125 507	120 957	4 550	0,7	0,8	0,2
Diğer	2 166 020	3 497 252	620 680	12,4	23,4	24,6

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008, Mart Ayı Verileri

AR&GE BÜLTEN 2008 MART - SEKTÖREL

Ülkemiz turizmi için, genel olarak ülkemize gelir düzeyi düşük turistlerin geldiği, sayı artsa dahi harcama miktarı çok fazla olmadığı için toplamda turizm gelirimizin çok fazla artmadığı belirtilmektedir.

Bu tespit in ne kadar doğru olduğunu Tablo 15'teki verilerin de desteklediği görülmektedir.

Görüldüğü gibi; 2007 yılında, ülkemize gelen yabancı turistlerin %66'sı orta, %17'si yüksek, %12'si düşük, %3'ü ise çok düşük gelir grubundan turistlerden oluşmaktadır.

Tablo 15: Yabancı ve Vatandaş Ziyaretçilerin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı (2007 yılı)

Gelir düzeyi	Toplam ziyaretçi sayısı			Yüzde		
	Toplam	Yabancı	Vatandaş	Toplam	Yabancı	Vatandaş
Toplam	17 443 073	14 918 554	2 524 519	100,0	100,0	100,0
Çok düş.gelir	450 453	411 179	39 273	2,6	2,8	1,6
Düşük gelir	2 057 612	1 796 590	261 023	11,8	12,0	10,3
Orta gelir	11 583 976	9 777 407	1 806 569	66,4	65,5	71,6
Yüksek gelir	2 978 226	2 599 440	378 786	17,1	17,4	15,0
Çok yük.gelir	372 806	333 938	38 869	2,1	2,2	1,5

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008, Yılı Verileri.

Kaynakça:

- Arif AYTULUN, **Turizme Değer Verelim ve Destekleyelim**, www.tmud.org.tr
- Çeşme Ulusal Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Çeşme, 21-23 Kasım 2007.
- Nesrin Suna YARDIMCI, “**Türkiye’de Enflasyon ve Enflasyonun Mali Piyasalar Üzerindeki Etkileri**”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Para-Banka Bölümü, 1996.
- Nesrin Suna SARIÇAY, “**Termalizm ve Türkiye, Ege Bölgesi ve İzmir’in Termal Turizmdeki Şansı**” İzmir Ticaret Odası, Yayın No: 123, İzmir, 2002.
- Zeynep ASLAN, “**Termal Turizm İşletmelerinde Hizmet Standartlarının Geliştirilmesi ve Pazarlama Faaliyetine Etkisi**” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1992.